

УДК 599.74 (477)

ОНТОГЕНЕЗ ПОВЕДІНКИ ВОВКА (*CANIS LUPUS*)**М. Шквиря**

*Інститут зоології м. Івана Шмальгаузена НАН України
вул. Б. Хмельницького, 15, Київ, ГСП, 01601, Україна
e-mail: carnivora_kiev@mail.ru*

Поведінка вовка активно формується протягом першого року життя. Зокрема, мисливську поведінку можна спостерігати з двох місяців. Добову активність з віком характеризує перерозподіл часу, що витрачають на окремі види діяльності. Повний звуковий набір простежується у дев'ятимісячної тварини.

Ключові слова: онтогенез поведінки, вовк.

Вовк *Canis lupus* є поширеним в Україні видом, що зумовлює цікавість до його екології та поведінки. Однак формування поведінки вивчене слабко, що пояснюють потаємним характером життя вовка та складністю утримання його у вольєрних умовах. Спостереження проводили в період 2001–2003 рр. Об'єктами були троє вовченят у віці від трьох днів до двох тижнів, самиця і самець до семи місяців та дорослий самець до 2,5 року. Тварин утримували у вольєрних умовах.

Ігрова поведінка. Одним з найцікавіших типів поведінки є ігрова поведінка, на базі якої формується мисливська поведінка вовка на першому році життя. Гра посідає важливе місце у розвитку вовченят. Їй приділяють до 50 % часу. Спостереження за такими особинами засвідчили, що час, який приділяють грі, змінюється протягом першого року життя вовків (див. рисунок).

У перші тижні життя ігрової поведінки нема; елементи ігрової поведінки вперше з'являються у вовченят, яким понад 20 днів, це головно маніпуляції лапами, так звані садки на спину [1], спроби перевернути одне одного на спину, підсовуючи морду під живіт. Найчіткіше виявлену ігрову поведінку можна спостерігати у вовченят з віку півтора-двох місяців. Грі в цьому віці приділяють 40–50% часу за добу. Розвиваються елементи переслідування, переховування, підкрадання. Зафіксовано два головні типи гри:

1) (простежено найчастіше): вовчєня прагне звалити суперника на землю, прикусуючи морду та шию. Переможений перевертається на спину, відкриваючи живіт та горло. Активнішою частіше є самка; здебільшого вона є ініціатором і лідером, веде себе агресивніше.

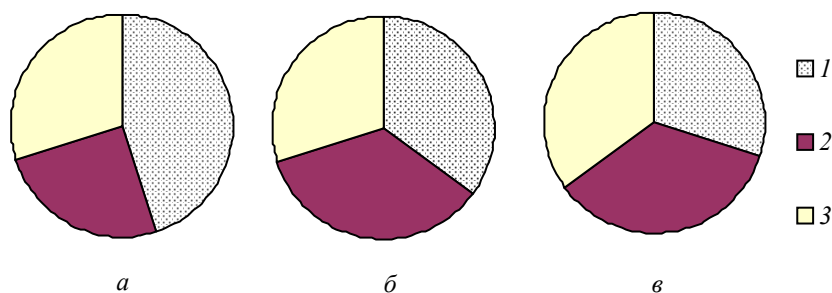
2) переслідування; одне вовчєня втікає, інше переслідує – хапає за лапи, хвіст. Незнайомі предмети викликають цікавість, насамперед як потенціальні іграшки.

У вовків шестимісячного віку виявлено той самий набір ігрових прийомів, однак удосконаленіший. Зайвих рухів менше, вони точніші, гра скоріше закінчується, ролі частіше змінюються. З п'ятимісячного віку виявляються елементи статевої поведінки [1]. У дорослого самця вовка (7–12 місяців), що живе самотньо, ігрова активність знижується, більше часу тварина приділяє їжі та відпочинку. У грі з людиною використовує стандартну тактику – звалити на землю, притримуючи за шию, кінцівки. У цьому разі тварина виявляє обережність, розраховує силу стискання зубів.

Цікаво, що тварини дотримуються чіткої субординації. Людей, що їх оточують, вовки сприймають як членів зграї вищого рангу. У цьому випадку головною є одна люди-

на, однак демонстрації покори у вовків простежуються і під час спілкування з більшістю інших людей. Вовки демонструють міміку низькорангових тварин, підставляння черева, пози підкорення. Зареєстровано різницю в рівні активності гри з людьми різного ієрархічного рангу: найсміливіше ведуть себе з дітьми, можливо, сприймаючи їх як особин нижчих або рівних за рангом. З незнайомими дорослими людьми тримаються обережно, проте не пропускають нагоди перевірити місце людини в ієрархії. Випадки виявлення агресії щодо людини зафіксовано у самця на третьому році життя. Подібні прояви були зумовлені неправильною поведінкою людини і спрямовані лише на конкретну особу в групі.

Ювенільний ранг самих вовчат можна визначити, спостерігаючи за лідерством у грі, частотою відповідей на ігрові сигнали ініціатора. Саме під час ігрової поведінки виробляється так звана соціальна чутливість [2].

Розподіл добової активності вовків: у віці два-п'ять місяців (*а*), шість-сім місяців (*б*) і самця-одинака у віці 8–11 місяців (*в*), % від добової активності. 1 – ігрова активність; 2 – харчова активність; 3 – відпочинок.

Більшість отриманих результатів збігається з даними попередніх досліджень. Проте є деякі розходження. Наприклад, за даними Копаліані [3], повний набір елементів поведінки, на базі яких формуються елементи поведінки дорослих вовків, простежується у вовчат з тримісячного віку. З цих спостережень можна зробити такі висновки: у вовчат 2,0–2,5-місячного віку є повний набір елементів мисливської поведінки (більшість у зародковому стані), проте деякі елементи комунікаційної поведінки, особливо звукова активність та елементи агресивної поведінки, досить різко змінюються з двох до десяти місяців. Вовчата, поведінку яких вивчали, як і в досліджах Копаліані та Бадрідзе, виростили без дорослих вовків, що унеможливило навчання.

Частково збігаються результати з даними дослідження рівня активності вовків у вольєрах [5]. Вовки використовують усю територію вольєра. Крігер [5] також вважає, що площа вольєра не впливає суттєво на рівень активності вовків. Проте в дослідженні поведінки цих вовків можна було виявити таке: час, який вовки витрачали на гру, значно збільшувався під час прогулянок тварин у лісі за територією вольєра. У віці 2,5 року вовк погано переносив перебування у невеликому вольєрі (менше 4 м²), робив спроби втекти. Після вдалої спроби втечі тварини не було доби, і вона повернулася самостійно. На час, який тварина потребувала для прогулянок за територією вольєра, також впливала пора року та сезонність статевої поведінки (період гону).

Харчова поведінка. Вовчата потребують у середньому 0,3 л молока в добу — через кожні 2–4 год, як удень, так і вночі, проте можуть вільно переносити і більші інтервали між годуваннями, що, вочевидь, пов'язано із можливістю витримувати подібні інтервали в природі за певних обставин.

У віці двох місяців вовчята вже споживають 300–400 г м'яса за добу (Жила, усне повідомлення). Воду п'ють часто, але небагато, після їжі; частіше вдень, ніж ввечері. Звичайна їжа: нутрощі, курчата, кролі. Були випадки поїдання трави. Віддають перевагу свіжій їжі. Якщо ситі, то вчорашню, а інколи і свіжу їжу розглядають як іграшку. Часто переховують “здобич”. Зафіксоване таке: за 30 хв самець чотири рази переховував шматок м'яса – у листі, між камінням, у піску під сіткою, у заростях папороті. Часто качаються у падлі. Також виявлена демонстративна поведінка – коли за ними спостерігає людина, тварина витягує кістку, від якої відмовлялась, і починає активно її гризти. Таку поведінку можна простежити і в домашніх собак, якщо на їхній території з'являється інша тварина або незнайома людина.

Восени різко зростає потреба в їжі. Взимку знову повертається до норми. Самець у віці вісім-десять місяців, живучи сам у вольєрі, майже не ховає їжі – залишки розкидає по території вольєра. У разі поїдання туші спочатку з'їдає легені, серце, пізніше (частіше наступного дня) доїдає решту. У цьому разі нема звичайної підвищеної обережності, яка залежить від наявності конспецифіків [6]. Удалі спроби полювання зафіксовано вже у дорослого вовка (об'єктами були свійські птахи). У віці одного року напад на тварин був швидше ігровим без убивства та поїдання здобичі.

Добова активність. У перші тижні життя більшу частину часу вовчята сплять. Кожні 2-4 год потребують їжі. Зовсім мало часу приділяють дослідницькій діяльності. В двомісячному віці найбільше часу займають ігри та дослідницька діяльність, також сон, значно менше часу припадає на їжу. Прокидаються до сходу сонця. Найактивніші до 11–12-ї години дня. Опівдні зазвичай відпочивають. Влаштовують лежанки на піску; кожен раз розпушують пісок лапами, перш ніж лягти. Пік активності припадає на 7-8-му годину вечора, що збігається з годуванням. Через кілька годин після заходу сонця засинають.

У шестимісячному віці режим активності не набагато відрізняється від того, що був у дво-тримісячному. Можна спостерігати характерну для спільно утримуваних тварин збіжність їхньої активності [4]. Дорослий самець (8–10 місяців) більше часу приділяє відпочинку та їжі, знижується його ігрова активність (кілька годин у день грається з людиною, але швидше втомлюється).

Звукова активність. У перші дні життя для звукового набору вовків характерними є лише писк та підскулювання, якими вони виражають вимогу їжі. У тримісячному віці звуковий набір значно розширюється; можна виділити

- вищання — під час гри сигнал переможеного; в разі зіткнення з чимось новим, незвичним виказує нетерпіння, тоді ж часто короткий гавкіт;

- скавуління — у випадку виникнення якої-небудь проблеми (наприклад, затигти в будку занадто важкого кроля), від страху (наприклад, у разі конфлікту через курча – тягнуть у різні боки, самка глухо ричить, починає перемагати, самець скавулить). Швидше за все не є сигналом про допомогу (затягуючи важкий шматок м'яса в будку, самець скавулить, але на намагання самки допомоги відповідає гарчанням). Сигнал про допомогу більше подібний на плач, не такий високий;

- гарчання — виражає погрозу, виникає в азарті гри, під час поділу їжі.

Наприкінці липня вже можна помітити щось схоже на спроби виття (зазвичай увечері). В дорослої тварини (дев'ять місяців) вже є повний звуковий набір.

Отже, ми простежили в динаміці зникнення ювенільних ознак і становлення елементів поведінки, що є характерними для дорослої особини вовка. У цьому випадку більшість елементів дорослої поведінки з'явилися до початку другого року життя. Мисливсь-

ка поведінка формується ще раніше. Режим активності, як і потреба в їжі, коливається з віком. Повний звуковий набір усталоється після дев'яти місяців. Конфлікти з людиною можливі тільки в разі порушення ієрархії, якої тварини дотримуються. На рівень активності вовка, якого утримують у вольєрних умовах, впливає площа вольєра, наявність інших тварин, частота відвідувань людиною.

Щира подяка директорові Поліського природного заповідника С. Жилі за допомогу у збиранні та опрацюванні матеріалу.

1. Бибиков Д. И. (отв. ред.). Волк: Происхождение, систематика, морфология, экология. М.: Наука, 1985. 606 с.
2. Копалиани Н. Т. Значение игровых сигналов для формирования социальной восприимчивости у волков // Мир психологии. 2000. № 4. С. 127–135.
3. Копалиани Н. Т., Бадридзе Я. К. Роль игры в формировании приемов единокорства с жертвой у волков // Науч. исслед. в зоол. парках. 1997. № 9. С. 95–103.
4. Попов С. П., Лебедева Н. Л. Влияние несоциальных форм поведения партнера на пространственно-временной режим активности животных в условиях зоопарка // Прикладная этология: Материалы III Всесоюз. конф. по поведению животных. Т. 3. М.: Наука, 1983. 175 с.
5. Kreeger T. J. Activity patterns of gray wolves housed in small vs. large enclosures // Zool. Biol. 1996. N 4. P. 395–401.
6. Townsend S. E. Social context and its role in feeding and catching behaviour in captive wolves // 24th Int. Ethol. Conf., Honolulu, Haw. 1995. P. 125.

ONTOGENESIS OF WOLF'S (*CANIS LUPUS*) BEHAVIOR

M. Shkvryra

*Schmalhausen Institute of Zoology, National Academy of Sciences of Ukraine
Khmelnitsky str., 15, Kyiv, 01030, Ukraine
e-mail: carnivora_kiev@mail.ru*

The behavior of wolf is shaping actively during the first year of life. Particularly, we can observe hunting behavior after the age of two months. The diurnal activity with age is characterized by redistribution of time, which is expending on separate kinds of activity. Animal at the age of nine months have complete sound set.

Key words: ontogenesis of behavior, wolf.

Стаття надійшла до редколегії 23.08.2004

Прийнята до друку 08.09.2004